

Akik nem voltak ott az 1938-as eucharisztikus világkongresszuson

A román görög katolikus püspökök távolmaradása¹

Az 1938-as eucharisztikus világkongresszus² a két világháború közti Magyarország egyik legnagyobb szabású nemzetközi rendezvénye volt, a budapesti ünnepségekre számos külföldi vendég érkezett, köztük 14 bíboros, 48 érsek és 97 püspök, valamint több tízezer külföldi zarándok.³ A programokra, mint ismeretes, papírforma szerint Németországból nem jöhettek sem egyháziak, sem zarándokok.⁴ A hivatalos indoklás szerint azért, hogy ne kerüljenek lelkiismereti konfliktusba nemzeti és vallási kötelességeik teljesítésében,⁵ viszont a magyar külügyminiszter tudni véli, hogy Hitler hozzáállását a trieri püspök egy akkoriban tartott beszéde befolyásolhatta.⁶ A Szovjetunióból az állam alapvető világnézeti beállítottsága miatt szintén nem érkezhettek sem hívek, sem egyházi személyiségek.⁷ A résztvevők listáját böngészve arra is figyelmesek lehetünk, hogy bár a földrajzi távolság alapvetően lehetővé tette volna, a román görög katolikus püspökök közül sem volt jelen senki az ünnepségsorozaton. Mint az itt közölt forrásból – amely a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációja levéltárában⁸ maradt fenn – kitűnik, ez nem volt véletlen.

¹ Készült az MTA–PPKE 'Lendület' Egyháztörténeti Kutatócsoport keretében. Római kutatásaimat a Klebelsberg Kuno-ösztöndíj és az OTKA NN-82307. sz. projekt támogatta.

² A nemzetközi eucharisztikus kongresszusok rendezésének hagyománya 1881-re nyúlik vissza. Az első az észak-franciaországi Lille-ben rendezték meg, a budapesti már a 34. volt a sorban. A századfordulón évente voltak ilyen kongresszusok, 1914 és 1922 között viszont egyet sem hívtak össze, majd 1922 után 1938-ig általában két évente rendezték őket.

Vö. http://www.vatican.va/roman_curia/pont_committees/eucharist-congr/documents/rc_committ_euchar_doc_20021009_themes_en.html

³ GERGELY, 1988 121. A pontos szám adatokhoz további hasznos adalékkal szolgál: *Emlékkönyv*, 1938.

⁴ A részvétel tiltásáról ld.: S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1937–1938, Pos. 73, fasc. 54, f. 75rv, 76r (az olasz fordítása). E dokumentum állítása szerint a közhiedelemmel ellentétben a tiltást Ausztriára vonatkozóan nem bocsátották ki, az osztrák egyháziak „önként” mondtak le a részvételről. A levéltári anyagban megtaláljuk például Fidelis von Stotzingen Maria Laach-i apát levelét, amelyben kifejti indokait: a budapesti kongresszusra utazásából a rendnek származhatna kellemetlensége, ráadásul nehézségeket gördíthetne a rend érdekében végzett munkája útjába. Vö. f. 52r. Fidelis von Stotzingen 1938. május 21-én kelt levele.

⁵ S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1937–1938, Pos. 73, fasc. 54, f. 75rv, 76r (az olasz fordítása).

⁶ S.RR.SS. AA.EE.SS. Ungheria, Anno 1937–1938, Pos. 73, fasc. 54, f. 26rv. Angelo Rotta nuncius 1938. január 30-án Eugenio Pacelli bíboros államtitkárnak írt levele. Az akkori trieri püspök Franz Rudolf Bornewasser volt (1922–1951, 1944-től érsek).

⁷ GERGELY–VADÁSZ, 2008, 1194.

⁸ A Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának 1922–1939 közötti iratanyaga 2010 nyaráig a Vatikáni Titkos Levéltárban volt kutatható, majd átkerült az Államtitkárság Történeti Levéltárába. Jelenleg itt lehet tanulmányozni.

Az okokat Alexandru Nicolescu⁹ gyulafehérvár–fogarasi érsek és metropolita tárta Andrea Cassulo¹⁰ bukaresti apostoli nuncius, illetve később Eugène Tisserant,¹¹ a Keleti Kongregáció titkára elé, aki viszont Eugenio Pacelli¹² bíboros államtitkárnak referálta. Már e felsorolásból is kitűnik, hogy a dokumentum kiváló rálátást biztosít a szentszéki ügyintézés lehetséges menetére: az érsek először a nunciushoz írt az ügyben, aki a szentszék követe volt az adott országban, így remélte, hogy az illetékes helyre eljut az üzenete,¹³ majd – vélhetően ismételt megkeresésre – az ügyben ugyanezen levél tartalmát az illetékes kongregációhoz is továbbította, ahol a titkár úgy ítélte meg, hogy jelentőségénél fogva az akkor egyre inkább kúriai legfőbb irányító szervvé előlépő államtitkárság bíboros prefektusához célszerű tovább jelenteni, aki egyben a Rendkívüli Egyházi Ügyek Kongregációjának is a prefektusa volt. Számunkra azonban most nem ez az elsődleges szempont, amiért a forrás figyelmet érdemel; inkább a tartalmát érdemes szemügyre venni.

Benne Alexandru Nicolescu érsek az 1930–1931-es Magyar Katolikus Almanach pontatlan információira panaszkodik, Vécsey Aurél ugyanis ebben megjelent cikkében¹⁴ a lugosi, nagyváradi és szamosújvári görög katolikus egyházmegyéket a magyar egyházszervezetnél tünteti fel, azzal a megjegyzéssel, hogy mind székhelyüket, mind pedig területüket elfoglalták a románok. A nagyváradi és szatmári, Magyarországon maradt egyházmegyecsonkok kapcsán pedig azt írja, hogy bár apostoli adminisztrátorokra bízta a kormányzásukat a pápa, de a fennálló jogi állapotokban nem történt változás. Az érseknek ezek az észrevételei kétségtelenül helytállóak, hiszen a román koncordátumot 1927. május 10-én kötötték meg, s később 1929. május 29-én a parlament is ratifikálta, melynek II. cikkelye értelmében az elősorolt egyházmegyék Romániához tartoztak, III. cikkelye értelmében pedig egyetlen egyházmegye sem függhetett határon túl székelő ordináriustól.¹⁵ Tehát a magyarországi részek az almanach íródásának idején nem tartoztak már a régi egyházmegyékhez. Fejtegetését folytatva érkezik el a bu-

⁹ Alexandru Nicolescu (1882–1941) 1922-től 1935-ig lugosi püspök, ezt követően pedig 1936-tól haláláig gyulafehérvár–fogarasi érsek, metropolita.

¹⁰ Andrea Cassulo (1869–1952) 1921-től 1952-ben bekövetkező haláláig különféle diplomáciai missziókban szolgált a Szentszék, egyiptomi, majd kanadai apostoli delegátussága után 1936-ban került a bukaresti apostoli nunciatura élére, ahol 1947-ig teljesített szolgálatot. Ezt követően Törökországban lett apostoli delegátus. Vö. DE MARCHI, 1957, 226.

¹¹ Eugène Tisserant (1884–1972) 1936–1959 a Keleti Kongregáció (Sacra Congregatio Pro Ecclesia Orientali) titkára.

¹² Eugenio Pacelli (1876–1958) 1930-tól 1939-es pápává választásáig bíboros államtitkár. E fontos tisztségbe történő kinevezésével kapcsolatban ld. COCO, 2010, 39–143.

¹³ Alexandru Nicolescu 1938. január 29-én Andrea Cassulo nunciushoz írt levelét ld.: S.RR.SS. AA.EE. SS. Romania. ANNO 1934–1970. Pos. 99, fasc. 105, f. 53rv. Az általam közölt forrásból viszont kitűnik, hogy a nunciushoz keresztül küldött dokumentum nem érkezett meg rendeltetési helyére. Ugyanakkor a magyar nuncius, akinek szintén eljuttatott egy tartalmában megegyező levelet, 1938. február 25-én továbbította azt. Vö. ASV, Arch. Nunz. Ungheria, Busta 58, fasc. 4, f. 315rv, ff. 316–318.

¹⁴ VÉCSEY, 1930–1931, 55–69.

¹⁵ Vö. *Glasul Minorităților. La voix des Minorités. Die Stimme der Minderheiten*, 7 (1929) 6. sz. 206–207, 216–218; S.RR.SS. AA.EE.SS. Romania. ANNO 1929–1930. Pos. 82, fasc. 74, f. 46.

dapesti eucharisztikus kongresszus kérdéséhez: ezek után tehát, ha valamelyikük azon részt venne, akkor úgy tűnne – az érsek szavaival élve –, mintha visszatérnének a „régikorba”. Különösen, hogy a kongresszust megfigyeléseik szerint nagyszabású revizionista propaganda kíséri. Mennyiben volt igazuk, illetve mennyiben túlozták el a dolgot? Hogy ezt megértsük, érdemes egy pillantást vetni a kongresszus rendezési joga elnyerésének hátterére, illetve apropójára.

1928-ban, amikor Mikes János szombathelyi püspök a sydney-i eucharisztikus kongresszusra utazva a La France hajó fedélzetén beszélgetést folytatott az eucharisztikus kongresszusok elnökségével, még az 1936-os évszám merült fel mint lehetséges dátum.¹⁶ Az 1929. március 13-i püspökkari értekezleten viszont már egyértelműen az 1938-as céldátum szerepelt Serédi Jusztinián beszédében. Így ugyanis az ünnepségsorozatot kitűnően egybe lehetett kapcsolni országalapító királyunk, Szent István halálának 900. évfordulójával, ezáltal mintegy kettős szentévet ülni.¹⁷ E körülmény jelentős szerepet játszott abban, hogy 1936-ban Magyarország kapta meg a két évvel későbbi világgongresszus rendezési jogát.¹⁸ Az eseményt eucharisztikus szentév vezette be, maga a kongresszus Budapesten 1938. május 23-tól 29-ig tartott. A püspöki kar a jubileum egyházi részének rendezését az Actio Catholicára bízta, amely szorgos sajtópropagandával, illetve az akkor elterjedő média, a rádió útján is népszerűsítette az eseményt. Az ünnepségek szervezésébe – tekintve, hogy Magyarországon az állam és egyház nagyon sok szálon szorosan összefonódott¹⁹ – az állam is bekapcsolódott. Az eucharisztikus kongresszust össznemzeti jelentőségű eseményként kezelték erkölcsi, politikai, anyagi vonzataival együtt, illetve a Szent István-jubileumban kiemelkedő szerepet kapott a katolikus egyház. Az eucharisztikus kongresszus fővédnöke a kormányzó katolikus felesége, Purgly Magdolna, a Szent István évé maga a kormányzó, Horthy Miklós lett. Így, bár a kongresszus fő célja az eucharisztia előtti hódolat volt, s a rendezés végig hangsúlyozta a politikamentességet, a Szent István-jubileummal való összekapcsolása által mégis az állam és egyház szerves egységét sugallta, és a magyar katolikus egyház a saját nemzetfenntartó szerepének megnyilatkozását látta benne.²⁰ S ha nem is nyíltan, de burkolt formában Magyarország helyzetére is ráirányították a figyelmet: ha a földrajzi távolságok el is választanak, a *vinculum charitatis* összeköti nemcsak a világban élő különböző nemzetek katolikusait, hanem az utódállamokban élő magyarokat is. A rendezvény ezenfelül a katolicizmus erődemonstrációjaként egyfajta utalás volt arra,

¹⁶ BAKÓ, 2010, 246.

¹⁷ GERGELY, 1984, 146.

¹⁸ A végleges döntés 1936. november 17-én született meg Párizsban. Vö. GERGELY, 1988, 66.

¹⁹ Magának a rendszernek az alapját is az ún. keresztény-nemzeti program adta. Erről bővebben ld. GERGELY, 1982, 58–75; SIPOS, 1990, 109–111; GERGELY, 1996, 177–204; GERGELY, 2000, 280–289; GÁRDONYI, 2007, 25–36; ORVOS, 2009, 13–21; FRENYÓ, 2009, 22–31. A rendszer ideológiájának alapját lerakó Prohászka Ottokár és Bangha Béla ekkor írt munkáikban, naplójukban is kifejtik álláspontjukat. Vö. PROHÁSZKA, 1891–1919; PROHÁSZKA, 1919–1927; MOLNÁR–SZABÓ, 2010; PROHÁSZKA, 1918; BANGHA, 1920.

²⁰ GERGELY, 1988, 67.

hogy Magyarország a történelemben a pogánysággal szemben mindig a katolicizmus védőbástyája volt és maradt.²¹

E nemzeti felhang ellenére a környező országokból szép számban jöttek zarándokok, sőt az erdélyi latin szertartású püspökök is képviseltették magukat,²² a román görög katolikusok viszont a már ismertetett okokból távol maradtak. A forrást olvasóban önkéntelenül is felmerül a kérdés: hogyan tehetett ilyen hatást rájuk egy hét évvel azelőtt íródott évkönyv pontatlansága? Nyilvánvalónak tűnik, hogy az évkönyvre tett utalás csak az apropót adta a távolmaradás indoklásához. A kutató két feltételezéssel élhet, melyek természetesen nem zárják ki egymást: az egyik, hogy a kormánynak nem állt érdekében a görög katolikusok részvétele, és ezt valamely közvetett vagy közvetlen módon ki is fejezte – ha ennek írásbeli lenyomata is fennmaradt valamely romániai levéltárban, akkor felderítése a jövő kutatására vár –; a másik, hogy nem akarták magukat a román kormány és különösen a görögkeletiek előtt kompromittálni. Az első feltételezésnek némileg ellentmondani látszik, hogy a latin szertartású püspökök viszont nyugodtan részt vehettek ezen az eseményen. A háttérben talán az állt, hogy az 1923-as román alkotmány 22. §-a értelmében mind az ortodox, mind pedig a görög katolikus egyházakat román egyházaknak tekintették. Ezáltal annak ellenére, hogy a többségben román görög katolikus hívek mellett sok rutén és magyar is tagja volt e felekezetnek, mindenkit automatikusan a román nemzetiségi kategóriába soroltak. Tehát úgy vélték, hogy aki görög szertartású, az egyben román is.²³ Ezt követően pedig az 1928-as román kultusztörvény 21. cikkelye az ortodox egyházat tartva uralkodó vallásnak, a román görög katolikus vallást a többi szertartású (latin, görög-rutén és örmény) katolikus vallástól elkülönítve kezelte, így ha valaki ezekre át akart térni, akkor a törvény értelmében vallást változtatott. Míg ha valaki latin, görög-rutén vagy örmény rítusról akart román görög katolikus szertartásra áttérni, annak pusztán jelentkeznie kellett az anyakönyvvezető előtt és 30 nap múlva automatikusan az adott felekezet tagja lett. Az I. világháborút követően – kevésbé meggyőződésből, mint inkább egzisztenciájuk megőrzése érdekében – sok latin szertartású tért át a görög szertartásra, de még többen voltak, akik a görögkeletit választották, ami jól mutatja a románosítási törekvések sikerét. A latin ordináriusok azonban, mivel tisztában voltak azzal, hogy a görög szertartásra áttérés szándéka nem belső indíttatásból fakadt, többször megtagadták az engedélyt az áttérésre. Ilyenkor a görögkeletiek „fogadták maguk közé” ezeket a híveket, így alkalmat adva nekik, hogy hangsúlyozzák: egyedül ők támogatják az államot románosítási törekvéseiben, és azzal a váddal illessék a görög katolikusokat, hogy nem felelnek meg a nemzeti ideának.²⁴ Meglehet, hogy a kongresszustól való tudatos távolmaradásuk erre volt egyfajta válasz, melyhez az Almanach pusztán az apropót szolgáltatta.

²¹ GERGELY, 1988, különösen: 63–89; GERGELY–VADÁSZ, 2008, 1194–1196; JUSZTIN, 2009, 18–28, különösen: 26–27.

²² Dacára annak, hogy az évkönyvben ezen egyházmegyek is pontatlanul szerepelnek.

²³ Románia 1923, 81–117.

²⁴ SALACZ, 1975, 89–103, az utóbbi gondolathoz különösen: 96; SCHEFFLER, 1942, 7–12; ill. LUKÁCS, 2010, 65–78.

Forrás²⁵

1.

Vatikán, 1938. május 17.

Eugène Tisserant bíboros, a Keleti Kongregáció titkára
Eugenio Pacelli bíboros államtitkárhoz

Tisserant az Alexandru Nicolescu gyulaféhvár–fogarasi érsek levelében leírtakat továbbítja a bíboros államtitkárnak. Eszerint a román görög katolikus püspökök nem szeretnének a 34. nemzetközi Eucharisztikus kongresszuson részt venni, mivel úgy vélik, az 1930–1931-es Magyar Katolikus Almanachban tapasztalt pontatlanságokra alapozva – melyben többek között Vécsey Aurél a lugosi, nagyváradai és szamosújvári görög katolikus egyházmegyéket a magyar egyházszervezetnél tüntette fel, azzal a megjegyzéssel, hogy mind székhelyüket, mind pedig területüket elfoglalták a románok –, hogy ez azt a látszatot keltené, mintha visszatérnének a „régikolba”.

(S.RR.SS. AA.EE.SS. Romania. ANNO 1931–1970. Pos. 99, fasc. 106, f. 16r–17v – gépirat)

Sacra Congregazione Orientale
Prot. N. 157/38.

Città del Vaticano, 17 Maggio 1938

Emo e Revmo Signor Mio Ossmo,

Ad un fraterno invito fatto all'Episcopato di rito bizantino romeno, per mezzo del Metropolitana Mgr. Nicolesu, questi ha risposto, in data 13 c.m., con una lettera che reputo opportuno portare a conoscenza della E.V.Rev.ma, poiché in essa spiega i motivi che hanno indotto l'Episcopato bizantino romeno a non partecipare al Congresso Eucaristico Internazionale di Budapest.

”La prego, Emo Principe, di voler ascoltare anche le nostre ragioni e forse allora non ci giudicherà troppo severamente.

Già nel mese di gennaio di quest'anno avevo mandato, per mezzo di S.E.Mgr. Cassulo, Nunzio Apostolico, un indirizzo a Roma di questo tenore:

---

²⁵ A levélben található számos idézetben szereplő idézet könnyebb elkülönítése végett a forrásszöveget az eredetitől eltérően, értelemszerűen tagoltam, egy-egy üres sort hagyva ott, ahol ez szükségesnek mutatkozott. A forrást alapvetően ez eredeti helyesírással, helyenként korrigálva adom közre.

»Capitandomi nelle mani l'almanacco cattolico ungherese stampato a Budapest da parte dell'associazione cattolica dell'Ungheria per gli anni 1930–1931, ho constatato che in questo almanacco, che può vantare l'appoggio del Cardinale Primate Serédi, il quale scrive pure una prefazione, nell'articolo „La Chiesa Cattolica nel mondo” scritto dal barone Aurelio J. Vécsey, sulla pagina 58, sotto il titolo „Divisione ecclesiastica dell'Ungheria” si comprendono nell'Ungheria anche l'archidiocesi di rito greco rumeno di Alba Iulia e Fagaras, colle sue diocesi suffraganee: Lugoj, Oradea Mare, Gherla. Ecco la traduzione completa e testuale:

»»Divisione ecclesiastica dell'Ungheria

A. di rito latino

B. di rito greco:

Vescovado di rito greco puro: Hajdúdorog: la sua sede a Nyíregyháza, il suo territorio a poche eccezioni è libero.

Vescovadi di rito greco-ruteno: Eperjes, Munkács, sede Ungvár, tutte due le sue residenze ed il loro territorio nella più grande parte occupato dai Cecchi.

Metropolia di rito greco-rumeno: Alba Iulia e Fagaras.

Vescovadi: Lugoj, Oradea Mare, Gherla. Le residenze di tutti e tutto il loro territorio occupato dai rumeni. Oradea Mare ha alcuni dei suoi fedeli al di qua della linea di occupazione««

Del resto non si fa una eccezione soltanto coi rumeni. Anche le diocesi latine di Alba Iulia, della Transilvania, di Oradea Mare, Satu Mare e Timisoara di rito latino sono considerate anch'esse come appartenenti al regno ungherese. Come pur tutte le altre che si trovano sia su territorio cecoslovacco, austriaco o serbo.

Una spiegazione sarebbe forse necessaria perché il Concordato tra la Santa Sede e la Romania ci considera come appartenenti al regno rumeno e non all'Ungheria. Tanto di più sarebbe necessaria una spiegazione perché nel medesimo articolo del sopramentovato barone Vécsey sulla pagina 56 dell'Almanacco si dice chiaramente:

»»Nella stessa estate regolò la Santa Sede gli affari dei territori ecclesiastici rimasti troncati, dopo che le loro residenze furono occupate dai rumeni ed essi separati dai loro pastori. Le parti rimaste al di qua della linea delle diocesi di Oradea Mare e Satu Mare ricevettero amministratori apostolici, i quali possono attivare indipendentemente. L'uno è il prelado Dr. Giovanni Lindenberger, l'altro, il prelado Giulio Székely. Con ciò il numero dei prelati i quali risiedono nel regno mutilato ed esercitano giurisdizione, aumentò di due. D'altronde il numero delle diocesi non cambiò. Il provvedimento dunque della Santa Sede corrisponde al punto di vista già da anni professato da parte ungherese: mantenimento dello stato giuridico, nell'aspettazione di un avvenire migliore.««

In faccia a tutto ciò domando a V.E. che cosa si potrebbe fare affinché i nostri comuni avversari non sfruttino la situazione ed intorbidino le acque?«

Secondo ciò che mi disse S.E. il Nunzio, questo mio rapporto o indirizzo fu mandato subito a Roma e Roma tace, non risponde nulla, assolutamente nulla. Giudichi Vostra Eminenza se in faccia a tutto ciò noi Vescovi rumeni abbiamo voglia di andare a Budapest; sia pure ad un Congresso Internazionale Eucaristico. Non vogliamo dare nemmeno l'apparenza che andando a Budapest siamo ritornati al vecchio ovile, e confermare i nostri avversari nelle loro vane illusioni.

Di più, La Radio Budapest giorno per giorno non fa altro che fare sotto il manto del Congresso Eucaristico di Budapest la più sfacciata propaganda revisionista. Loro a Roma non lo possono sapere. Noi altri i quali conosciamo la lingua ungherese e intercettiamo tutto ciò che diffonde la radio di Budapest vediamo a che cosa mirino i nostri padroni di ieri con tutte le loro preparative per il Congresso. Si fa e si vuol fare della politica. Ed allora perché si vorrebbe che noi altri assistiamo ad uno spettacolo che lede i nostri sentimenti?

Se i fratelli Vescovi latini vogliono andare, sono liberi di farlo. Ma noi rumeni di origine e di sangue non possiamo essere del medesimo parere. Noi vogliamo poter lavorare per il cattolicesimo qua nel nostro paese, armonizzando i due sentimenti religioso e nazionale, senza dare appiglio ai nostri avversari schismatici.”

Anche S.E. Mgr. Cassulo aveva fatto del suo meglio per ottenere che almeno uno dei Vescovi rumeni di rito bizantino si recasse a Budapest, ma senza riuscire allo scopo, temendo i Vescovi medesimi di essere poi denigrati dai dissidenti quasi fossero irredentisti.

Per la verità devo aggiungere che l'esposto cui accenna Mgr. Nicolescu, e che avrebbe inviato a Roma, nel mese di Gennaio, per mezzo di Mgr. Cassulo, non risulta pervenuto a questo S. Dicastero.

Profitto della circostanza per baciarLe umilissimamente le mani mentre con sensi di profondo ossequio godo confermarmi

della Eminenza Vostra Rev.ma
umilissimo devotissimo servitor vero²⁶
Eugenio Card. Tisserant
Segr.

---

²⁶ Az utolsó három sor kézírással.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- ASV
S.RR.SS. AA.EE.SS. Archivio Segreto Vaticano
Segreteria di Stato, Sezione per i Rapporti con gli Stati, Archivio Storico, Sacra Congregazione degli Affari Ecclesiastici Straordinari
- *
- BAKÓ
2010 BAKÓ Balázs: *Egy világ körüli út – 1928-ban*. In: „*Alattad a föld, fölötted az ég...*” *Források, módszerek és útkeresések a történetírásban*. Szerk. BALOGH Margit. Budapest, ELTE BTK Történelemtudományok Doktori Iskola, 2010. 235–250.
- BANGHA
1920 BANGHA Béla: *Magyarország újjáépítése és a kereszténység*. Budapest, Szent István Társulat, 1920.
- COCO
2010 COCO, Giovanni: *Eugenio Pacelli: cardinale e Segretario di Stato (1929–1930)*. In: *I «Fogli di udienza» del Cardinale Eugenio Pacelli segretario di Stato I (1930)*. Szerk. PAGANO, Sergio–CHAPPIN, Marcel–COCO, Giovanni. Archivio Segreto Vaticano, Città del Vaticano, 2010. 39–143. (Collectanea Archivi Vaticani 72.)
- DE MARCHI
1957 DE MARCHI, Giuseppe: *Le nunziature apostoliche dal 1800 al 1956*. Storia e letteratura, Roma, 1957. (Sussidi eruditi 13.)
- Emlékkönyv*
1938 *A XXXIV. Nemzetközi Eucharisztikus Kongresszus Emlékkönyve*. Budapest, Szent István Társulat, 1938.
- FRENYÓ
2009 FRENYÓ Zoltán: *Prohászka Ottokár és a keresztény nemzet újászületés*, In: *Prohászka tanulmányok 2007–2009. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai*. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2009. 22–31.
- GÁRDONYI
2007 GÁRDONYI Máté: *A keresztény kurzus programja Bangha Bélánál*. In: *Studia Wespriemiensia*, 9 (2007) 1–2, 25–36.

- GERGELY
1982 GERGELY Jenő: *Prohászka Ottokár és a „keresztény kurzus”*. *Műhely*, 5. (1982) 2, 58–75.
- 1984 GERGELY Jenő: *A püspöki kar tanácskozásai 1919–1944*. Budapest, Gondolat, 1984.
- 1988 GERGELY Jenő: *Eucharisztikus világkongresszus Budapest/1938*. Budapest, Kossuth Könyvkiadó, 1988.
- 1996 GERGELY Jenő: *Prohászka Ottokár közéleti működése*. In: *Prohászka ébresztése. Az 1995. október 10-én Székesfehérvárott megtartott Prohászka-konferencia anyaga*. Szerk. SZABÓ Ferenc. Budapest, Távlatok, 1996, 177–204.
- 2000 GERGELY Jenő: *A keresztény kurzusról*. In: *Távlatok*, 2 (2000) 48, 280–289.
- GERGELY–VADÁSZ
2008 GERGELY Jenő–VADÁSZ Sándor: *Eucharisztikus világkongresszus Budapest 1938-ban. Zarándokok ezrei Budapestben*. In: *Élet és tudomány*, 63 (2008) 38, 1194–1196.
- JUSZTIN
2009 JUSZTIN Márta: *Szent István és Szent Imre alakja a magyar idegenforgalomban a két világháború között*. In: *Agora* 4 (2009), 18–28.
- LUKÁCS
2010 LUKÁCS Imre Róbert: *A görög katolikusok helyzete Erdélyben az első világháború után*. In: *Iustum Aequum Salutare*, 6 (2010) 1, 65–78.
- MOLNÁR–SZABÓ
2010 MOLNÁR Antal–SZABÓ Ferenc, *Bangha Béla SJ emlékezete*. Budapest, Távlatok, 2010, 3–4.
- ORVOS
2009 ORVOS Levente: *A „közéleti kereszténység” eszme tartalma Prohászka Ottokárnál*. In: *Prohászka tanulmányok 2007–2009. A Székesfehérvári Egyházmegye Prohászka-konferenciáinak előadásai*. Székesfehérvár, Székesfehérvári Püspöki és Székeskáptalani Levéltár, 2009, 13–21.
- PROHÁSZKA
1918 Prohászka Ottokár: *Kultúra és terror*. Budapest, Élet, 1918.
- PROHÁSZKA
1891–1919 PROHÁSZKA Ottokár: *Naplójegyzetek II, 1891–1919*. Szerk. SZABÓ Ferenc. Szeged–Székesfehérvár, Agapé, 1997.

- PROHÁSZKA
1919–1927
- PROHÁSZKA Ottokár: *Naplójegyzetek* III, 1919–1927. Szerk. FRENYÓ Zoltán–SZABÓ Ferenc. Szeged–Székesfehérvár, Agapé, 1997.
- Románia
1923
- Románia 1923. évi Alkotmánya. *Magyar Kisebbség* 1 (1995), Nr. 2., 81–117. Interneten: <http://epa.oszk.hu/02100/02169/00002/m950207.html>
- SALACZ
1975
- SALACZ Gábor: *A magyar katolikus egyház a szomszédos államok uralma alatt*. München, Aurora Könyvek, 1975. 89–103. (Dissertationes Hungaricae ex historia Ecclesiae III.)
- SCHEFFLER
1942
- SCHEFFLER János: *Az erdélyi rítusváltoztatások*. In: *Magyar Szemle*, 42 (1942), 1, 7–12.
- SIPOS
1990
- SIPOS Péter: *A „kurzus” és a keresztény-nemzeti ideológia kialakulása*. In: *Eszmélet*, 2 (1990), 6, 109–111.
- VÉCSEY
1930–1931
- VÉCSEY Aurél: *A katolikus Anyaszentegyház a világban*. In: *Magyar Katolikus Almanach*, 4–5, (1930–1931) 55–69.